УДК 37.034

Інтолерантність у французькій школі

Наталя Лисенко,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник — доктор педагогічних наук, професор *Л. А. Штефан.*

Даний час спостерігається зростання етнічного та релігійного розмаїття в країнах Європи. Підвищення етнічної та релігійної різноманітності в Європі представляє як можливості, так і виклики для європейських політиків та європейських суспільств в цілому. Є підстави вважати, що така різноманітність має тенденцію до збільшення завдяки глобалізації та зростанню міграційних потоків. У той же час, як показують сучасні дослідження, набирають силу такі явища, як інтолерантність, соціальне відчуження, деякі групи мігрантів відчувають себе відрізаними від решти суспільства. Дуже часто це призводить до випадків соціальної, расової напруженості, а також агресії і заворушень. Освіта відіграє ключову роль у підготовці суспільства до боротьби з цими явищами. Вона також відіграє вирішальну роль у політичній соціалізації європейських громадян протягом усього їх життя [8].

Метою даної статті є аналіз проявів інтолерантності у шкільних закладах Франції, визначення причини даного явища та його впливу на шкільну освіту.

Проблема інтолерантності стає все більш актуальною для Франції, де активні імміграційні процеси беруть свій початок в середині XX століття, після здобуття незалежності країнами, які раніше були французькими колоніями. Інтеграція мігрантів, що мають іншу етнічну, культурну приналежність, релігійні переконання, відмінні від решти суспільства, з часом стала однією з найважливіших задач, що стоять перед державою і суспільством в цілому.

Інтолерантність як протилежність толерантності означає нетерпимість, яка заснована на переконаності в тому, що твоя група, твоя система поглядів, твій образ життя стоять вище за інші. Українські вчені О.С. Матієнко і О.О. Дакалюк вважають, що інтолерантність — це не просто відсутність почуття солідарності, це неприйняття іншого через те, що він має інакший вигляд, інакше думає і діє, і навіть просто тому, що він існує. Нетерпимість приводить до панування і знищення, відмовляє в праві на існування тому, хто дотримується інших поглядів, нетерпимість визнає перевагу придушення, а не переконання [2, с. 165-166].

Французькі вчені К. Детрі і К. Лоріоль також вважають, що поняття толерантності слід розглядати через його антонім — інтолерантність, синонімами якої вони називають фанатизм, сектантство, непримиренність, вузькість мислення [3]. При цьому виховання і освіта грають ключову роль в готовності суспільства протистояти інтолерантності, агресії і конфліктам.

Результати дослідження проявів расизму, антисемітизму і ксенофобії у Франції, опубліковані в звіті Національної консультативної комісії з прав людини за 2012 р. говорять про те, що в останнє десятиліття в країні спостерігається зростання інтолерантності. У той час як на початку 2000-х років відзначався постійний рух французького суспільства в

бік більшої толерантності, починаючи з 2010 р. показники расизму і інтолерантності знову зростають. Так, у 2012 р. збільшується недовіра по відношенню до мусульман: 55 % респондентів вважають, що мусульмани становлять відокремлену групу у суспільстві. Це на 4 % більше, ніж у 2011р. і на 11 % більше, ніж у 2009 р. Близько 69 % опитаних згодні з думкою про те, що «в даний час у Франції дуже багато іммігрантів», це на 22 % більше, ніж у 2009 р. [6].

Сучасна французька система освіти ґрунтується на республіканських принципах і не визнає етнічних і релігійних відмінностей між учнями. Заклади освіти дотримуються принципу секуляризму (фр. laïcité), тобто відокремлення церкви від держави, що передбачає зокрема виключення церкви зі сфери організації державної освіти. Цей принцип був прописаний у законі 1905 р. про відокремлення церкви від держави. Школа, яка є одним з основних елементів системи соціалізації громадян незалежно від їх етнічної приналежності і віросповідання, дотримується цього закону.

У 80 — 90-ті роки XIX ст., коли зародилася сучасна французька система освіти, європейські держави ще не стикалися з проблемою міграційних потоків, хоча вже в той час перші вихідці з країн Магрибу стали осідати на території Франції. Різке збільшення імміграції з Африканського континенту сталося у 1950 — 1960-х років, що вплинуло на етнічний і релігійний склад населення Франції. Саме в той час і суспільство, і система освіти зіткнулися з проблемою інтеграції іммігрантів, які відчували себе чужинцями, не могли повністю інтегруватися в політичний, соціальний і культурний простір країни, що їх прийняла. Труднощі асиміляції, зокрема, вихідців із країн Магрибу, були пов'язані, перш за все, з тим, що переважна більшість іммігрантів сповідували іслам, а також були в основному вихідцями з сіл, що мали низький рівень грамотності. У 1980-х рр. у Франції сформувалася особлива етнокультурна група — діти іммігрантів з країн Магрибу, так звані «бьори» (фр. beur). Відчуття відчуженості через їх походження підігрівалося певним стереотипом, що склався у свідомості французів, про «арабів» як чорноробів, людей, які тимчасово перебувають у країні [1, с. 168-169]. Французькі вчені і педагоги відзначають, що проблема інтолерантності починає проявлятися ще у школі. Так, Ж. Гійо вважає, що дитині властива егоцентрична, егоїстична інтолерантність, страх перед іншим. Все це є тими перешкодами, долати які є завданням, місією школи [4]. Саме в школі, де у них зазвичай відбувається перший контакт з корінними жителями, діти іммігрантів вперше стикаються з відчуттям своєї «інакшості», нехай французька система освіти формально і не визнає етнічних і релігійних відмінностей між учнями. Вступаючи до школи поруч зі своїм кварталом, діти іммігрантів в перші роки навчання воліють триматися разом. Пізніше, у віці 9-10 років, спілкуючись з однокласниками, вони починають розуміти, що життя їх сімей відрізняється від способу життя корінних французів [1, с. 168-169].

Несхожість, невідповідність більшості є причиною виникнення інтолерантного відношення. Відмінності у зовнішності, манері одягатися, мові, матеріальному достатку, ступеню обмеження свободи між дітьми корінних французів і школярами із сімей іммігрантів-мусульман призводять до відчуження, яке проявляється у тому, що останні ще більше замикаються у колі собі подібних або починають протестувати проти «нав'язаних» правил.

Дослідження, проведене у 2004 р. Міністерством освіти в ряді державних коледжів і ліцеїв Франції, де більшість учнів проживало в так званих «гетто», тобто кварталах, населених переважно іммігрантами та їх нащадками, показало факти посилення прояву школярами своєї релігійної приналежності. Такі прояви можуть мати характер, що не суперечить закону, як, наприклад, дотримання релігійних постів, відмова від їжі, що не відпо-

відає нормам релігії, а також елементи одягу, що підкреслюють релігійність. Але в ряді випадків такі прояви незаконні і порушують правила шкільного життя, якщо учні не відвідують певні уроки або висловлюють незгоду зі змістом уроків, або відмовляються від деяких видів діяльності. Учні таких шкіл часом пред'являють претензії, що ставлять у скрутне становище керівництво шкіл, зокрема, наполягають на адаптації або зміні розпорядку шкіл, або висувають вимоги політико-релігійного характеру. У якості прикладу можна навести масову відмову відвідувати школу в дні релігійних свят, вимоги скасувати святкування католицького Різдва в школі. Вчителі стикаються з труднощами при викладанні літератури, історії, де програма передбачає, наприклад, вивчення творів філософів Просвітництва. «Руссо виступає проти моєї релігії», — каже учень ліцею, пояснюючи вчителю своє небажання залишатися на уроці. Деякі літературні твори, на думку учнів, «занадто непристойні» (приклад: Сірано де Бержерак), «заохочують свободу жінок, розбещеність» (Мадам Боварі). Подібна незгода посилюється і навіть політизується при висвітленні таких болючих тем, як хрестові походи, геноцид євреїв, війна в Алжирі, ізраїльсько-арабський конфлікт, палестинське питання. Прояви нетерпимості, на думку інспекторів Міністерства освіти, істотно впливають на відносини між школярами і на саме життя школи, що може мати небажані наслідки, такі як прозелітизм, відмова від змішаного навчання, жорстокість по відношенню до дівчаток, антисемітизм і расизм [5].

Проте, інтолерантність у французькій школі має і іншу сторону. В окраїнних кварталах, де живуть діти з магрібінських сімей, живуть також і корінні французи. Це, головним чином, малозабезпечені сім'ї, які змушені селитися в недорогих квартирах і жити поруч з іммігрантами. Французькі сім'ї, що належать до середнього класу, вдаються до різного роду хитрощів, щоб не віддавати своїх дітей в школи з високим відсотком дітей- «іноземців». Можна сказати, що неофіційно французькі школи поділяються на так звані «елітні» навчальні заклади (зазвичай розташовані в кварталах, де практично не проживають іммігранти), в яких досить високий рівень освіти, та на «непрестижні» школи, розташовані, як правило, в районах з високим відсотком іммігрантського населення, куди батьки, що піклуються про освіту своїх дітей, намагаються їх не віддавати [1, с. 172].

Відповідно до демократичних традицій Франції державні органи не повинні розрізняти громадян за національною ознакою. Однак, як це нерідко буває, політика держави — це одне, а реальне життя — інше. На практиці у цілому ряді областей французька модель є не зовсім ефективною, навіть з урахуванням того, що труднощі іммігрантів, в тому числі ті, що породили масові заворушення та акти насильства в останні роки, мають не стільки «етнічну» (іноземне походження, національна культура), скільки соціально-економічну природу (походження з низів, низький освітній рівень і професійна кваліфікація).

Французький соціолог Ф. Дюбе, який проводив дослідження у французьких школах, зауважує, що найчастіше учні з малозабезпечених сімей корінних французів демонструють негативне ставлення до своїх однолітків з магрибських сімей. Аналізуючи таку поведінку, соціолог приходить до висновку, що така неприязнь народжується у випадку, коли діти з магрибської спільноти не відчувають себе «нижче» або «не такими» і поводяться, як усі інші школярі. Діти відкрито проявляють неприйняття «арабів», щоб «дати їм зрозуміти, що вони нетутешні» і «чужі» у цій країні [1, с. 172].

Республіканська модель французької школи, одними з основних принципів якої є нейтральність, секуляризація освіти, більш ніж століття демонструвала свою ефективність, проте, в даний момент переживає певну кризу. На думку А.- Ж. Слама, автора звіту про громадянське виховання у школі Ради з еко-

номічних, соціальних питань та охорони навколишнього середовища, починаючи з кінця 1980-х — початку 1990-х років, система освіти Франції відчуває наслідки політичної та соціальної дестабілізації, що проявилися у кризі суверенітету, коли держава не може більше бути провідником модернізації і джерелом права і самостійно не справляється з глобальними викликами. Тому саме зараз необхідно знайти ту мову, яка дозволить донести до школярів, що сьогодні, як ніколи, необхідні поняття поваги, відповідальності, солідарності і співвідношення прав і обов'язків у світі, де поширення культури матеріальних благ ризикує викликати зростання реакції неприйняття, занепаду цінностей та інтолерантності [8].

Інтолерантність є поширеним явищем у французькій школі і пов'язана з кризою в освіті, а також з проблемами у суспільному і політичному житті Франції, зокрема, з сучасними реаліями європейської міграційної політики . Боротьба з інтолерантністю у школі є одним з провідних завдань для сучасної освітньої системи Франції.

Література:

1. *Бондаренко Д. М., Деминцева Е. Б., Кавыкин О. И., Следзевский И. В., Халтурина Д. А.* Образование как фактор утверждения в обществе норм этноконфессиональной толерантности в условиях глобализации (на примере России, Франции и Танзании) // История и современность. №2/2007. С. 153 — 183. URL: https://www.socionauki.ru/journal/files/iis/2007_2/obrazovanie_kak_faktor_utverzhdenija.pdf (дата звернення: 23.01.2018)

2. *Матієнко О. С., Дакалюк О.О.* Смислове навантаження понять «толерантність» та «інтолерантність» // Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні та історичні науки. — 2012. — Вип. 103. — С. 162–168.

3. *Détrie C., Lauriol C.* L'idéologie des Lumières. Dire la tolérance. UNESCO. 2014. URL: http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002326/232631f.pdf (Last accessed: 23.01.2018)

4. *Guillot G.* Autorité, respect et tolérance. Les Sciences de l'éducation — Pour l'ére nouvelle. 3/2009. (Vol. 42) , С. 33–53.

5. *Obin J.-P.* Les signes et manifestations d'appartenance religieuse dans les etablissements scolaires. Rapport à monsieur le ministre de l'éducation Nationale, de l'enseignement supérieur et de la recherche. Juin 2004 n° 2004-115. URL: http://media.education.gouv.fr/file/02/6/6026.pdf (Last accessed: 07.03.2018)

6. *Racisme*, antisémitisme et xénophobie en France. Rapport 2012. URL: http://www.cncdh.fr/sites/default/files/dossier_de_presse_cncdh_racisme_2012.pdf (Last accessed: 07.03.2018)

7. *Slama A.-G.* Education civique à l'école. Avis et Rapports du Conseil économique, social et environnemental. 2009. URL: http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/094000190.pdf (Last accessed: 22.02.2018)

8. *Van Driel, B., Darmody, M., Kerzil, J.* Education policies and practices to foster tolerance, respect for diversity and civic responsibility in children and young people in the EU, NESET II report, Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2016. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/study/2016/neset-education-tolerance-2016_en.pdf (Last accessed: 01.03.2018).

12.03.2018